

Streszczenie

Granice obecnego województwa śląskiego ujmują obszar niezwykle zróżnicowany pod względem historycznym, kulturowym, religijnym, politycznym i społeczno-obyczajowym. Nieodłącznym elementem kulturowej mozaiki regionu jest kultura żydowska, której ślady dziedzictwa architektonicznego w postaci synagog, domów modlitwy, mykw w wielu przypadkach zostały wymazane z powierzchni ziemi. Cmentarze żydowskie są w wielu miejscowościach województwa śląskiego jedynymi z ocalałych okruców świadectw materialnych wielowiekowego wkładu Żydów w tworzenie historii regionu. Stanowią one niezwykle cenne dziedzictwo architektoniczne i kulturowe, konieczne do zachowania tożsamości kulturowej terenów wchodzących w skład województwa.

Przedmiotem badań niniejszej dysertacji było dziedzictwo architektoniczne i przestrzenne nekropolii. Obecnie w granicach województwa znajdują się 64 znane cmentarze żydowskie, powstałe od II połowy XVI wieku do I połowy XX wieku. Ich ogół odzwierciedla różnorodność terenów województwa - na obszarze opracowania znajdują się cmentarze o zróżnicowanym położeniu, wielkości, kompozycji założenia, przyjmowanych rozwiązaniach architektonicznych. Obecnie, jak wynika z przeprowadzonych badań, znaczna część cmentarzy znajduje się w stanie wymagającym pilnej interwencji w celu ochrony. Na wielu z nich nie zachowały się żadne elementy założenia architektoniczno-urbanistycznego lub zaledwie pojedyncze fragmenty macew, pojedyncze zaś przetrwały do czasów obecnych bez znacznych zniszczeń.

Podjęty temat jest ważny i aktualny ze względu na unikalną wartość kulturową omawianego dziedzictwa, jego stan zachowania i pilną potrzebę ochrony. Istotnym impulsem do podjęcia tematu, zdefiniowanym jako problem naukowy pracy, była niekompletność stanu wiedzy - brak całościowych opracowań naukowych poświęconych nekropoliom w zakresie dziedzictwa architektoniczno-urbanistycznego.

Celem naukowym była odpowiedź na wyżej opisany problem, uzupełnienie luki w wiedzy. Praca podzielona została na dwie części, z których pierwsza poświęcona jest badaniom ogólnym i szczegółowym, a druga zawiera karty cmentarzy oraz karty wybranych domów przedpogrzebowych. W części poświęconej badaniom ogólnym opisano uwarunkowania kulturowe cmentarzy żydowskich, natomiast część dedykowana badaniom szczegółowym traktuje o historii cmentarzy żydowskich na tle historii społeczności żydowskiej, lokalizacji i kompozycji założeń architektoniczno-urbanistycznych. Badaniom zostały poddane wszystkie elementy założeń, tj. obiekty kubaturowe, ogrodzenia, podział na trakty komunikacyjne i kwatery, nagrobki, szata roślinna. W pracy przedstawione zostały także stan zachowania i waloryzacja nekropolii oraz znajdujących się na nich domów przedpogrzebowych. Badania zakończone zostały sformułowaniem wniosków i rekomendacji do ochrony cmentarzy oraz domów przedpogrzebowych.

Praca realizuje również cele metodologiczny oraz aplikacyjny - opracowana metodyka i narzędzia badawcze mogą być wykorzystywane przy badaniach cmentarzy poza granicami województwa, a samo opracowanie stanowić może podstawę do szczegółowych, pogłębionych badań konserwatorskich. Przyjęty zakres obszarowy badań odpowiada obszarowi działań wojewódzkiego konserwatora zabytków, dzięki czemu praca może stanowić przyczynek do objęcia założeń systemową ochroną konserwatorską.

Badania przeprowadzone zostały w latach 2017-2021 pod opieką naukową prof. dr hab. inż. arch. Magdaleny Żmudzińskiej-Nowak, w ramach projektu „Nekropolie żydowskie na terenie województwa śląskiego jako dziedzictwo architektoniczne i kulturowe”,

finansowanego ze środków budżetowych na naukę w latach 2017-2021, jako projekt badawczy w ramach programu „Diamentowy Grant”.

Słowa kluczowe:

dziedzictwo architektoniczne, dziedzictwo kulturowe, cmentarze żydowskie, żydowskie domy przedpogrzebowe, ochrona dziedzictwa